

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Paloheimo, Maare; Karonen, Petri

Title: Raja taloudellisena mahdollisuutena : venäläiset kauppiaat Suomessa vuosina 1808-1820

Year: 2016

Version:

Please cite the original version:

Paloheimo, M., & Karonen, P. (2016). Raja taloudellisena mahdollisuutena : venäläiset kauppiaat Suomessa vuosina 1808-1820. Lähde : historiatieteellinen aikakauskirja, 12, 174-199.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Maare Paloheimo, Petri Karonen

Raja taloudellisena mahdollisuutena: Venäläiset kauppiat Suomessa (n. 1808–1820)

Tutkimus tarkastelee Ruotsin – ja myöhemmän Suomen suuriruhtinaskunnan – ja Venäjän välistä rajaa ja sen avaamia tai tarjoamia taloudellisia mahdollisuuksia Suomen sodan (1808–1809) aikana ja heti sen jälkeen. Rajan moniulotteista luonnetta analysoitaessa huomiota kiinnitetään erityisesti venäläistaustaisiin kauppiaisiin ns. Vanhan ja Uuden Suomen alueella. Esimerkitapaukset keskittyvät venäläisiä sotajoukkoja seuranneisiin sotaväenkauppiaisiin, joita asettui Suomen sodan jälkeen eri varuskuntakaupunkeihin. Raja-tematiikkaa lähestytään myös yksittäisten taloudellisten toimijoiden ja paikallisyhteisön näkökulmasta korostamalla samalla yhteiskunnan sisäänrakennetun normijärjestelmän toimintaa. Suomalais- ja venäläiskauppiaiden vuorovaikutuksen tarkastelu avaakin analyysille uuden näkökulman ja näyttää miten erityisesti talouslainsäädäntö ja yhteiskunnalliset normit rajasivat yksilöiden taloudellisia toimintaedellytyksiä 1800-luvun alussa. Taloudellisen toiminnan analyysiä kehystää sekä fyysisten rajojen tai rajalinjojen olemassaolo että yhteiskunnan omiin sosiaalisiin, kulttuurisiin ja uskonnollisiin normeihin liittyvät rajoitukset.

Avainsanat: raja, kauppa, kauppiat, talouslainsäädäntö, Suomi, Venäjä

Johdanto

Rajat ymmärretään usein negation eli niiden erottavien ja rajoittavien funktioiden kautta, kuten valtiollisen suvereniteetin manifestaationa tai sotilaallisena tai tullirajoitteita sisältäneinä entiteetteinä. Seuraavassa kuitenkin lähestymme raja-tematiikkaa taloudellisten mahdollisuuksien kautta. Tutkimme ensinnäkin sitä, miten ja miksi erityisesti taloudelliset toimijat hyödynsivät raja-alueita ja huomioimme sen, että valtiollisen tai alueellisen rajan olemassa olo saattoi tarjota taloudellisia toimintaedellytyksiä, joita poliittiset päätöksentekijät eivät edes olleet huomioineet rajalinjoista päätettäessä.¹ Lisäksi painotamme sitä, miten yhteiskunnan sisäiset rajoitukset ja raja-aidat, kuten talouslainsäädännön erityispiirteet ja yhteiskunnalliset normit, vaikuttivat taloudellisen toimintaan kahden erilaisen institutionaalisen järjestelmän puitteissa. Käsittelyssä ovat siis monitieteisen *border studies* –

¹ Ks. esim. Baud & van Schendel 1997, 211–212.

tutkimusperinteen mukaisesti sekä konkreettiset (perinteiset) valtionrajat – vaikka Venäjän keisarikunnan ja Suomen suuriruhtinaskunnan raja olikin todellisuudessa ennen muuta keisarikunnan konglomeraattivaltion sisäinen raja – että yhteiskunnan sisäiset eli sosiaalisesti konstruoidut rajat.

Esitys keskittyy tarkastelemaan edellä esitettyjä kysymyksiä erään Suomen historian käännekohtaan eli Ruotsin ja Venäjän välisen sodan, Suomen sodan (1808–1809) aikana ja heti sen jälkeen. Sodan seurauksena Suomesta tuli Venäjän valtakunnan erottamattomana osana autonominen suuriruhtinaskunta, jossa jäi voimaan ruotsalainen² lainsäädäntö myös taloudellista toimintaa koskevin osin. Toisaalta Vanhan Suomen³ liittäminen muun Suomen yhteyteen (1812) toi omat ongelmansa tämänkaltaisen tematiikan kannalta, sillä ”Vanhan” ja ”Uuden” Suomen taloudelliset normit ja realiteetit olivat erilaiset.⁴ Näiden alueiden rajatemiikkaa on vain harvoin aikaisemmin käsitelty yhdessä, joten artikkelimme luo uutta näkökulmaa tärkeään problematiikkaan.

Artikkelissa analysoidaan venäläislähtöisten sotaväenkauppioiden eli niin kutsuttujen marketenttien (ruotsiksi *marketentare*)⁵ toimintaa ja toimintamahdollisuuksia Suomen sodan aikana ja sotaa seuranneen rauhan aikana. Sotaväenkauppiat olivat erityisesti Venäjällä olennainen, vaikkakin sinänsä epävirallinen osa armeijan huolto-organisaatiota, sillä joukkojen ruokahuollon ja erilaisten toimitusten jouheva organisointi oli armeijoiden taistelukunnolle ratkaiseva. Siksi itsenäiset, joukkojen liikkeitä seuraavat kauppiat olivat venäläisessä järjestelmässä välttämättömiä. Kauppiasverkoston merkitys korostui, sillä huono valmistautuminen ja huolto saattoivat kostautua armeijalle massiivisina ongelmina.⁶

Kauppiaille sotajoukkojen seuraaminen edellytti toisinaan valtionrajojen ylittämistä ja, kuten tämän tutkimuksen kohderyhmän osalta, usein asettumista uusiin, vastaperustettuihin varuskuntiin vieraalla maaperällä. Useat kauppiat yrittivät myös levittää toimintansa

² Merkittävä poikkeus tästä säännöstä oli Viaporin varuskunta, jossa noudatettiin yksinomaan venäläistä sotilaslainsäädäntöä. Kyseinen seikka on osoitus erilaisten ”rajojen” olemassa olost. Viaporin sotaväenkauppioiden käsittely on kuitenkin seuraavassa rajattu tutkimustehtävän ulkopuolelle oman erityislaatuisuutensa vuoksi. Viaporin venäläiskaudesta erityisesti Eerikäinen (toim.) 2006; Halén 2004.

³ Vanha Suomi, joka käytännössä tuli muodostamaan Viipurin lääninä tunnetun aluekokonaisuuden, oli liitetty Venäjän osaksi vuosina 1721 ja 1743 tehdyissä rauhansopimuksissa.

⁴ Esimerkiksi Jussila 2004; Paaskoski 2008; Engman 2009.

⁵ Termistä ks. Redlich 1954, 15. Saksan kielen osalta myös Zedler (online) 1731–1754, 1591–1592; ruotsin osalta SAOB (online). Termin käytöstä 1800-luvun alun Suomessa Paloheimo 2012, 72, 89. Vastaava järjestelmä tunnettiin eri puolilla Eurooppaa ja Pohjois-Amerikassa, jossa toisin kuin Pohjoismaissa tai Venäjällä, sotaväenkauppiat olivat usein naisia. Esimerkiksi Seaman 1903, 80–91; Wesley 1939, 202–209; Tapson 1957, 175–181; Hacker 1981, 643–671; Hohrath 2010.

⁶ Sotaväen huollon erilaisesta organisoinnista Ruotsissa ja Venäjällä Hårdstedt 2002 ja 2006; Jääskeläinen 2011.

siviiliyhteiskuntaan ja eritoten kaupunkeihin. Suomen suuriruhtinaskunnassa tämä herätti ruotsalaisiin tiukkoihin normeihin ja privilegioyhteiskunnan lainalaisuuksiin kasvatetuissa ja niiden keskellä eläneissä kauppiassa – joilla oli lainsäädännön suoma yksinoikeus kauppaan ja käsityöhön kotikaupungeissaan – voimakasta vastustusta ja pelkoakin uusia, mainituista määräyksistä tavallisesti piittaamattomia muukalaisia kohtaan.⁷

Hypoteesina on, että venäläislähtöisille sotaväenkauppiaille raja ja konkreettinen rajanylitys avasivat uusia taloudellisia mahdollisuuksia Suomen sodan aikana ja sen jälkeen. Vaikka toiminta sotaväenkauppiaina sisälsi riskejä – kuten kaikki muukin liiketoiminta –, etenevän armeijan seuraaminen ja tavaratoimituksista huolehtiminen oli monille myös taloudellisesti kannattavaa. Rajan ylittäminen sekä toimiminen Suomen suuriruhtinaskunnassa mahdollisti oman edun tavoitteluun tähtäävän liiketoiminnan. Suomalaiskaupunkeihin etsiytyi niin ikään henkilöitä, joita motivoi lähinnä helppojen voittojen etsintä tai tilaisuus aloittaa liiketoiminta ilman aikaisempia rasitteita. Vastaavasti suuriruhtinaskunnan alueelta poistuminen tarjosi epäonnistuneille yrittäjille poispääsyn ongelmien tai velkojen kasaantuessa Suomessa.

Käytännössä suomalaisviranomaiset (ja oikeuslaitos yleensäkin) oli ilmeisen voimaton rajan taakse kadonneiden venäläiskauppioiden tai -kaupustelijoiden jäljittämisessä.

Venäläistaustaisille tulokkaille Suomeen asettuminen saattoi tarkoittaa myös mahdollisuutta sosiaaliseen nousuun. Näin kävi useille vapautetuille maaorjille, jotka olivat aloittaneet uransa sotaväenkauppiaina, mutta jotka viralliset kauppiasoikeudet (porvarisoikeudet) saatuaan jäivät lopulta Suomeen harjoittamaan liiketoimintaa. Heistä menestyneimmät onnistuivat nousemaan taloudelliseen eliittiin – mikä osaltaan todistaa, että vaatimattomistakin lähtökohdista oli mahdollista saavuttaa taloudellista menestystä.⁸

Toisaalta osa sotaväenkauppiaista oli jo vauraita, liiketoimintansa jo Venäjällä vakiinnuttaneita yrittäjiä. Vauraudesta ja aikaisemmasta kauppiaskokemuksesta huolimatta virallisten kauppiasoikeuksien saaminen ei ollut helppoa Suomen suuriruhtinaskunnassa, sillä suomalaiskaupunkien kaupparovarit vastustivat uusien tulokkaiden asettumista kotikaupunkeihinsa vetoamalla erityisesti sääty- ja kaupunkiprivilegioihinsa, joiden asettamia raja-aitoja oli yhteisön ulkopuolelta tulleiden usein vaikea ylittää. Sopeutumisen

⁷ Vrt. Vanhan Suomen jo noin vuosisata aiemmin havaituista ja monella tavalla hankaliksi katsotuista käytänteistä esimerkiksi Rähä 2012, 20, 116, 120, 185; Karonen 2013a–2013c; Karonen 2015; Rähä 2015.

⁸ Perälä 1970; Paloheimo 2013. Suomen talouselämän vaikuttajat -tietokanta, esimerkiksi Kiseleffit, Sinebryhoffit, Tichanoff ja Jegor Uschakoff.

haasteellisuutta lisäsivät edelleen mahdolliset kieliongelmat, erilaisiin kauppatapoihin sekä kulttuurin ja uskontoon liittyvät seikat.⁹

Venäläisen ja suomalaisen (ruotsalaisen) yhteiskuntajärjestelmän, lainsäädännön ja kauppatapojen eroavaisuudet tuovatkin tutkimukseen toisenlaisen perspektiivin, jonka kautta rajoja ja niihin kietoutuvaa tematiikkaa voidaan lähestyä. Sotaväenkauppiaita tutkimalla voidaan tehdä näkyväksi se, että konkreettisesti Venäjän ja Ruotsin (Suomen) rajan ylittämässä ei lopulta ollut kyse fyysisen rajan ylittämisestä, vaan kahden erilaisen taloudellisen järjestelmän ja yhteiskunnan välisistä rajoista ja eroavaisuuksista. Suomen suuriruhtinaskunnan alueelle enemmän tai vähemmän pysyvästi jääneiden venäläiskauppioiden liiketoiminnan harjoittamiseen vaikuttivat olennaisesti myös talouselämää säätelevät rajoitukset ja lainsäädännölliset erot, mm. kauppakiltojen puuttuminen Suomessa, suomalaiskauppioiden kyky vaikuttaa kunkin kaupungin kauppaporvareiden määrään ja taloudellisen säätelyn yksityiskohdat.¹⁰

Artikkeli rakentuu seuraavasti: johdannon jälkeen käsitellään rajoihin kytkeytyvää tutkimusta yleisellä tasolla ja pohditaan Ruotsin ja Venäjän (sekä Suomen suuriruhtinaskunnan ja Venäjän) välisen rajan erityispiirteitä. Sen jälkeen vertaillaan kehitystä Uuden ja Vanhan Suomen alueella ja viimeisessä kappaleessa käsitellään taloudellisen toiminnan rajoja ja rajoituksia paikallisella tasolla.

Artikkelin lähdeaineiston rungon muodostavat hallinnon eri tasojen tuottamat aineistot. Tutkimuksessa käytetään erityisesti hallituskonseljin (perustettu 1809, nimi vuodesta 1816 keisarillinen Suomen senaatti) tuottamia asiakirjoja. Hallituskonseljin/senaatin kohdalla huomio kiinnittyy talousosaston anomus- ja valituskirjeisiin, joita suomalais- ja venäläiskauppiat toimittivat osastolle esimerkiksi erilaisissa kaupankäyntiin (käytännössä kauppiasoikeuksiin) liittyneissä tapauksissa.¹¹

⁹ Paloheimo 2013, 199–201. Viipurista Ruuth 1908; Einonen 2013. Vanhassa Suomessa perinteiset kauppiat olivat jo 1700-luvun alussa vastustaneet, turhaan, marketenttien saapumista kauppioiden reviirille. Esimerkiksi Ruuth 1908; Nordenstreng 1910; Karonen 2015.

¹⁰ Taloudellisesta säätelystä Venäjällä ja Suomessa Rieber 1982; Kahan 1985; Ulianova 2009; Rähä 2012.

¹¹ Tässä artikkelissa tukeudutaan osittain alkuperäisaineistoon ja tietokantaan, jonka on alun perin koonnut ja esitellyt Paloheimo 2012. Tietokanta sisältää yksityiskohtaiset tiedot 871 talouskysymyksiin liittyneistä anomus- ja valituskirjeistä, jotka eri elinkeinoja edustaneet toimijat lähettivät Senaatin talousosastolle. Aineisto on kerätty talousosaston anomus- ja valitusdiaareista viiden vuoden välein vuodesta 1810 vuoteen 1850. Talousosasto vastaanotti tarkasteluvuosina yli 30 000 anomusta ja valitusta. Tietokanta sisältää tiedot 16 porvarisoikeuksiin liittyneestä tapauksesta, joissa hakijana oli venäläistaustainen toimija. Tämän lisäksi tietokannassa on useita suomalaiskauppioiden tekemiä valituksia venäläiskauppioiden ja -kaupustelijoiden

Raja ja rajan ylittämisen avaamat taloudelliset mahdollisuudet

Kansainvälisessä kirjallisuudessa raja tai raja-alueet (*borders, frontiers, boundaries*) on määritelty useilla eri tavoilla riippuen mm. tutkijan tieteenalasta, tutkimuksen kohteena olevasta aikakaudesta tai vaikkapa tutkimuksen kielestä.¹² Rajoihin ja raja-alueisiin liittyvä tutkimus on luonteeltaan monitieteistä: maantieteilijöiden ja historioitsijoiden lisäksi esimerkiksi etnologit, antropologit, kielitieteilijät, sosiologit, politologit ja ympäristötieteilijät ovat kiinnostuneet rajoista, mikä on lisännyt tutkimuksen monimuotoisuutta ja tuonut uusia, tieteenalat ylittäviä avauksia.¹³ Perinteisempi tutkimuslinja on keskittynyt konkreettisten (valtion)rajojen tai rajalinjojen tutkimukseen, 1960-luvulta vuorostaan rajojen toiminnalliseen luonteeseen ja rajojen ylitysproblematiikkaan, kun taas uusimmissa tutkimuksissa rajat on usein nähty sosiaalisesti konstruoituina. Erilaisten ryhmien, yhteisöjen tai yhteiskuntien sisäiset rajat samoin kuin näiden rajojen jatkuva muutos ovatkin saaneet viimeaikaisessa tutkimuksessa enemmän huomiota.¹⁴ Lisäksi Euroopan unionin laajentuminen sekä muutokset siirtolais- ja pakolaistilanteessa ovat tuoneet uusia haasteita rajoja ja liikkuvuutta käsittelevälle tutkimukselle.

Perinteisesti raja on nähty valtioiden tai maiden välisenä fyysisenä – tai poliittisena – jakolinjana, joka on syntynyt valtionrakennuksen seurauksena.¹⁵ Historiantutkimuksen alalla on korostunut valtionrakennukseen, nationalismiin ja etnisyyteen liittyvät näkökulmat, mutta on muistettava että nykymuodossaan (valtiolliset) rajat ovat suhteellisen tuore ilmiö.¹⁶ Nykypäivän poliittisilla rajoilla tai valtionrajoilla on myös tiettyjä yhteneväisiä funktioita, vaikka muutoin onkin vaikeaa määritellä rajaa tai rajoja yksiselitteisesti. Toisaalta on pidettävä mielessä, että varhaismoderneilla ja moderneilla rajoilla on omat erityispiirteensä.¹⁷

Rajojen olemassaoloon on aikaisemmissa tutkimuksissa liitetty tietty kaksijakoisuus tai paradoksi: rajojen sanotaan olevan tehty ylitettäväksi mutta lähtökohtaisesti hallitsevat tahot ovat halunneet kontrolloida rajaa ja sen ylitystä. Tätä tarkoitusta palvelemaan kehitettiin muun muassa erilaisia henkilöilystodistuksia ja passiasiakirjoja, joiden avulla hallinto

toimista sekä teollisuuteen ja käsityöammatteihin liittyneitä tapauksia, jotka koskivat venäläislähtöisiä yrittäjiä. Tässä jälkimmäiset tapaukset on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Aineistosta ja analyysistä Paloheimo 2012.

¹² Baud & van Schendel 1997, 21.

¹³ Ks. esim. Newman 2006; Rumford 2006; Paasi 2011; Tagliacozzo 2015.

¹⁴ Newman 2006, 178.

¹⁵ Baud & van Schendel 1997, 213–215; Newman 2006, 172; Rumford 2006, 154–157.

¹⁶ Tagliacozzo 2015, 7.

¹⁷ Varhaismoderneista rajoista esim. Katajala 2013; 23–41; Tagliacozzo 2015, 7–10.

pyrki kontrolloimaan tarkemmin alamaistensa ja naapurimaiden asukkaiden liikkuvuutta rajojen yli. Nämä asiakirjat toimivat hallitsevien tahojen ja (kansallis)valtioiden välineenä monopolisoida liikkuvuuden kontrollointi, mikä on taas nähty olennaisena osana modernien valtioiden kehitystä.¹⁸

Liikkuvuuden ja sen kontrolloinnin näkökulmasta katsottuna kauppiat ja kaupustelijat muodostavat erityisen kiinnostavan tutkimusjoukon. Kauppatoiminnalla elinkeinonsa hankkineet olivat perinteisesti olleet mobiili väestönosa, joka sai yleensä ylittää valtioiden(kin) välisiä rajoja monia muita ryhmiä helpommin.¹⁹ Kauppioiden mahdollisuuksia liikkua lisäsivät luonnollisesti kaupankäynnin positiiviset talousvaikutukset ja edellytykset tuottaa verotuloja valtioille ja kaupungeille. Kauppioiden liikkuvuutta edesauttoivat laajalle ulottuvat taloudelliset verkostot sekä sosiaaliset suhteet (mm. koulutautuminen ulkomaisissa kauppahuoneissa, avioliitot tai sukulaissuhteet ja niiden ylläpito). Sotaväkeä seuranneet itsenäiset kauppiat muodostavat tässä suhteessa kuitenkin vaikeammin määriteltävän ryhmän, koska he kulkivat sotajoukkojen mukana – usein valtiollisia rajoja ylittäen – sotien tai vastaavien konfliktien aikana.

Vaikka yksityiset yrittäjät huolehtivat varsin yleisesti sotajoukkojen huollosta keskisessä ja pohjoisessa Euroopassa varhaismodernilla aikakaudella, on näiden kauppioiden ja kaupustelijoiden merkitystä sotatalouden kannalta tutkittu suhteellisen vähän.²⁰ Suomen historiaa käsittelevissä tutkimuksissa sotaväenkauppiat on nostettu esille etenkin Suomen sodan yhteydessä ja yhteiskunnan palatessa rauhan aikaan.

Vanha ja Uusi Suomi – instituutioiden rajalla

Rajaproblematiikka Suomen suuriruhtinaskunnan sekä Venäjän keisarikunnan ja Ruotsin kuningaskunnan välillä oli vuoden 1809 jälkeen erilainen. Ruotsin kanssa käytiin länsirajan järjestämiseksi monia neuvotteluja aina 1820-luvun puoliväliin saakka. Sitä vastoin Venäjän ja Suomen välinen rajankäynti saatiin helpommin hoidettua, sillä Vanhan Suomen muuhun Suomeen liittäminen jälkeen rajalinjaksi muodostui luontevasti vuoden 1721 jälkeen tehtyine

¹⁸ Passijärjestelmästä Torpey 2000. 1800-luvun alun Suomen lainsäädännöstä Engman 1995; Einonen 2015.

¹⁹ Käsitteellä ”ylirajaisuus” (*transnationalism*) tarkoitetaan nykyään kansallisvaltioiden rajat ylittävää toimintaa. Käsite yhdistetään tavallisesti muun muassa muuttoliikkeisiin ja taloudellisiin verkostoihin. Artikkelin tarkastelujaksolla ei ollut kansallisvaltioita, vaan konglomeraatti- tai komposiittivaltioita, jollainen Venäjänkin oli. Sen sijaan muuttoliikkeet ja erilaiset taloudelliset ja sosiaaliset verkostot olivat mitä suurimmassa määrin esimerkiksi (entisen) Vanhan Suomen ja (entisen) Ruotsin Suomen eli vuodesta 1809 Suomen suuriruhtinaskunnan raja-alueiden todellisuutta. Ks. esimerkiksi Vertovec 2009; Bauböck & Faist (toim.) 2010.

²⁰ Hohrath 2010, 255.

muutoksineen ”vanha” Ruotsin itäraja ja vastaavasti keisarikunnan Ruotsin puoleinen länsiraja.²¹

Talouselämän ja erityisesti nyt tarkastelussa olevan teeman kannalta on myös otettava huomioon tullirajan kehitys autonomian ajan alussa. Suomen ja Venäjän välinen tulliraja oli lakkautettu jo Suomen sodan aikana huhtikuussa 1808 annetulla keisarillisella käskykirjeellä: Suomi oli tarkoitus jo tässä vaiheessa integroida osaksi Venäjän keisarikunnan taloutta. Kuitenkin Porvooseen keväällä 1809 kokoontuneet säädöt esittivät, että vanhat ruotsalaiset tullimääräykset, ennen muuta vuoden 1724 tuotepalakaati²² pidettäisiin edelleen voimassa. Keisari päätti lopulta ehdotuksen mukaisesti. Näin Venäjän keisarikunnan ja Suomen suuriruhtinaskunnan tulliraja perustui siis sekin osin Porvoon valtiopäivillä 1809 annettuihin keisarin lupauksiin, vaikka sinänsä tulliasiat olivatkin jo yksin kustavilaisten perustuslakien mukaan täysin hallitsijan päätettävissä. Syyskuussa 1809 solmitussa Haminan rauhassa puolestaan annettiin erityismääräyksiä esimerkiksi Suomen kaupasta Pohjanlahden länsipuolelle. Ruotsin erityisasema Suomen ulkomaankaupassa säilyi aina 1840-luvulle saakka, ja nämä säädökset olivat omalla tavallaan vahvistamassa Suomea autonomisena yksikkönä. Lisäksi Venäjän finanssiministeri Gurjevin aloitteesta Venäjän ja Suomen välille rakennettiin tulliraja. Määräys astui lopulta voimaan lopulta vuonna 1812, kun Vanha Suomi oli liitetty muun Suomen yhteyteen. Suomalaiset yrittivät salakuljetuksen estämiseksi vahvistaa niin ikään varsinaista tullivartiointia, mutta keisari ei kuitenkaan suostunut tällaisiin ehdotuksiin. Venäjällä Suomen muodostamaa omaa tullialuetta alettiin kyseenalaistaa 1880-luvun puolimaista lähtien, mutta toden teolla vasta 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta venäläistämiskausien myötä. Tuolloinkin tullilaitosten yhtenäissuunnitelmat jäivät lopulta toteutumatta.²³

Konkreettisten rajamuutosten ja tullialueeseen nivoutuneiden kysymysten lisäksi autonomian aika aiheutti muutoksia paikallisyhteisöille. Uutta oli vieraiden varuskuntajoukkojen asettuminen vuonna 1809 Venäjään liitetyn alueen suomalaiskaupunkeihin,²⁴ minkä lisäksi lisäväriä kaupunkiyhteisöihin toi sotajoukkojen vanavedessä saapuneet lukuisat kauppiaat, kaupustelijat heidän kauppa-apulaisensa sekä perheenjäsenet. Yritteliäille kauppiaille erityisesti pääkaupungiksi noussut Helsinki tarjosi taloudellisen menestyksen

²¹ Erityisesti Osmonsalo 1932; Tommila 2008, 96–97.

²² Tuotepalakaatin perusteella ulkomaisten laivojen tuontirahdit rajoitettiin käsittämään vain oman maan tuotteita.

²³ Lindström 1905; Joustela 1963, 31–37, 46–50, 61–62, 75; Polvinen 1984, 258–263, Heikkinen 1994; Engman 2009, 10, 142–144; Karonen 2010.

²⁴ Lappalainen 1993, 13.

mahdollisuuksia, mutta liiketoiminnan vakiinnuttaminen kaupungissa edellytti virallisten kauppiasoikeuksien hankkimista. Myös Viaporin linnoituksen varuskunta oli taloudellisen toimeliaisuuden keskiössä: se oli venäläiskauppioiden valta-alue ja etenkin alkoholin myyntioikeudet olivat omistajalleen tuottoisia. Tunnettua on, että Nikolai Sinebrychoff onnistui luomaan tällä tavalla pohjan pitkäikäiselle yritykselle.²⁵ Venäläiskauppioiden osuus oli Helsingin kauppiaskunnasta erityisen merkittävä vuosisadan puoliväliin tultaessa.²⁶ Niin ikään esimerkiksi Hämeenlinnassa ja Turussa toimi menestyneitä venäläiskauppiaita.²⁷

Selkeä ero Vanhan ja Uuden Suomen välillä oli lisäksi se, että Vanhassa Suomessa oli vuodesta 1787 voimassa venäläinen, varallisuuteen perustuva kolmiportainen kiltajärjestelmä. Kyseinen systeemi tietyllä tavalla yhtäältä ”liberalisoi” talouselämää, sillä se loi aidosti edellytyksiä uusienkin yrittäjien mukaantulolle liiketoimintaan: kruunulle tietyn veron maksamalla sai oikeuden kaupankäyntiin syntyperästä ja säädystä riippumatta. Toisaalta erityisesti pääsy tuottoisimpaan – jos kohta samalla riskialtteimpaan – ulkomaankauppaan vaati korkeiden tulorajojen ylittämistä ja veronmaksukykyä.²⁸ Kun erityisesti vallankumous- ja Napoleonin sotien aikana Venäjän talouselämä ylipäättään kärsi lamasta, johti se Vanhan Suomen kaupungeissa ennen näkemättömään liike-elämän kärjen supistumiseen ja varallisuuden keskittymiseen. Ruotsalaisessa talousjärjestelmässä sen sijaan toimittiin edelleen perinteisten privilegioiden ja porvarisoikeuksien reunaehtojen vallitessa, joten näiden kahden järjestelmän väliset erot olivat ainakin näennäisesti merkittävät. Venäläinen järjestelmä takasi naisille ruotsalaista talouslainsäädäntöä laajemmat taloudelliset oikeudet.²⁹

Venäläistaustaisen väestön lisääntyessä useisiin kaupunkeihin perustettiin ortodoksisia seurakuntia ja kirkkoja – ensimmäiset Vanhan Suomen ulkopuolelle perustetut seurakunnat sijaitsivat Helsingissä, Turussa ja Vaasassa. Muutos oli sinänsä huomattava vuoden 1809 jälkeisessä Suomessa, jossa luterilaisen kirkon hegemonia säilyi ja ortodoksinen kirkko oli vähemmistötunnustus. Ortodoksiseurakuntien ja uusien kirkkojen perustaminen varuskuntakaupunkeihin luterilaisuuden perinteisille valta-alueilla jakoi kaupunkitilaa ja luonnollisesti myös kaupunkilaisia eri ryhmiin. Tiukkojen säädösten takia näiden kahden

²⁵ Heikkinen 2009. Linnoitussaaren (aik. Sveaborg) kauppiaskunnasta 1700-luvun lopussa Granqvist 2015.

²⁶ Esim. Perälä 1970. Vrt. Vanha Suomi, jossa Viipurin ja Haminan viralliset, kaupungille veroa maksavat, venäläiset kauppiat alkoivat vakiinnuttaa asemansa vasta 1700-luvun lopulla. Karonen 2013a – c.

²⁷ Lindeqvist 1930; Nikula 1972, 137; Kuusanmäki 1988, 124.

²⁸ Esim. Kauppi 1993, 54.

²⁹ Esimerkiksi Karonen 2013c, passim.; Karonen 2015; naisten taloudellisista oikeuksista Venäjällä Ulianova 2009; Uudessa ja Vanhassa Suomessa Talka 2005, 130; Paloheimo 2012, 139–140.

uskontokunnan välisten rajojen ylittäminen – kuten esimerkiksi seka-avioliiton solmiminen tai kirkkokunnan vaihtaminen – oli vaikeaa tai jopa mahdotonta. Taloudellisten toimijoiden kannalta huomionarvoista on se, että Ruotsin ajalta periytynyt luterilaiseen katsomukseen nojaava lainsäädäntö asetti ortodoksiseurakuntien jäsenet epätasa-arvoiseen asemaan siviili- ja sotilasvirkoja sekä erilaisia luottamustehtäviä jaettaessa aina vuoden 1827 lakimuutokseen asti. Tilanne Vanhan Suomen alueella oli vakiintuneempi, sillä olihan alueella entuudestaan suuri ortodoksivähemmistö, johon kuului suomen- ja karjalankielistä väestöä.³⁰

Sotaväenkauppiat tai sotaväenkauppiaina uransa aloittaneita ei voi pitää yhtenäisenä ryhmänä. Tulokkaat eivät olleet pelkästään venäläisiä – tai Venäjän ortodoksisen kirkon jäseniä – vaan joukossa oli muidenkin etnisten ryhmien edustajia kuten tataareja ja juutalaisia.³¹ Lisäksi tulijoiden sosiaalinen tausta oli kirjava ja ulottui maaorjista varakkaisiin pietarilaiskauppiaisiin. Useat maaorjataustaisista kauppiaista oli lähtöisin Jaroslavin kuvernementin alueelta, jossa Seremetjefin suku oli suurmaanomistaja. Etenkin Viaporin ja Helsingin kauppiaskunnassa oli paljon kyseisen suvun maaorjia.³² Tunnettu esimerkki maaorjataustaisesta menestyneestä kauppiasta on Helsingissä kauppiana ja rakennusurakoitsijana vaikuttanut Jegor Uschakoff sekä hänen Hämeenlinnassa toiminut veljensä perhe.³³

Osa Suomeen saapuneista venäläistaustaisista kauppiaista oli vuorostaan varakkaita, minkä voi päätellä siitä mihin kauppiaskiltaan he olivat kuuluneet. Hyvä esimerkki tästä on Suomeen vuonna 1808 saapunut pietarilaiskauppias Timofei Makuschin, joka oli kotikaupungissaan kuulunut toiseen kauppiaskiltaan. Makuschin, joka selvästikin koki sotaväenkauppiain toimen ja rajan ylittämisen velvollisuutenaan, pettyi Helsingissä maistraatin hylättyä hänen porvarisoikeushakemuksensa. Makuschin valitti päätöksestä ja hallituskonseljin käsittelemä valituskirjelmä paljastaa hänen tuoneen huomattavan tavaravaraston ja runsaasti pääomaa Suomeen. Valitus, jossa Makuschin korosti aiempaa kauppiaskokemustaan sekä varallisuuttaan, tuotti tulosta ja hänelle myönnettiin lopulta kauppiasoikeudet.³⁴ Makuschin tavoin osa venäläistulokkaista haki virallisia

³⁰ Vanhan Suomen alueella oli noin 25 000 ortodoksia vuonna 1812. Luterilaisten ja ortodoksien välisiä avioliittoja koskevasta lainsäädännöstä Huotari 1975, 24–26; yleisesti esim. Heininen & Heikkilä 1996, 190–191; ortodoksiseurakuntien perustamisesta ja kaupunkitilan uudeltaisesta jakautumisesta myös Paloheimo 2014.

³¹ Leitzinger 2008, 213.

³² Halén 2004, 3.

³³ Perälä 1970, 54–56; Paloheimo 2013, 199. Maaorjien oikeuksista ja velvollisuuksista Yrjänä 2009, 50–51.

³⁴ KA, STO AD 669/95 1810; Digitaaliarkisto, Senaatin talousosaston yhteisistunnon pöytäkirjat, 1811–1811, Ca:4, 14.2.1811. Makuschinin toiminnasta tarkemmin Paloheimo 2012, 95–96; 131–133.

porvarisoikeuksia kaupungeista, kun taas osa asettui Suomen venäläisiin varuskuntiin. Lisäksi ajan myötä maahan saapui uusia kauppiaita tai muuten kaupan tai teollisuuden alalle hakeutuvia henkilöitä. Tosin jotkin näistä yrittäjistä etsivät ilmiselvästi vain lyhytaikaista taloudellista hyötyä ja nopeita voittoja, minkä jälkeen he katosivat Venäjälle.³⁵

Edellä mainittujen seikkojen lisäksi vuoden 1808–1809 sodan aikana ja sen jälkeen Suomeen saapuneiden marketenttien sosiaaliseen taustaan vaikutti se, että sotajoukkoja seuranneita kauppiaita ei valittu erityisen systemaattisesti. Kauppiaita patisteli liikkeelle keisarillinen ukaasi, jonka mukaan tietty määrä kauppiaita joutui seuraamaan sotaväkeä ja pitämään huolta joukkojen ruokahuollosta. Sotaväenkauppiaina toimiminen ja liiketoimien jättäminen Venäjälle ei siis aina ollut täysin vapaaehtoista: ainakin Pietarin kaupungissa lähtijät valittiin kauppakiltojen jäsenien joukosta keisarin ukaasin nojalla.³⁶

Taloudellisen toiminnan rajat paikallistasolla Suomen sodan jälkeen

Suomalaisporvaristo reagoi ripeästi sotaväenkauppioiden saapumiseen ja pyrki virallisia vaikuttamiskanavia hyödyntäen tuomaan epäkohdiksi katsomansa asiat päättävien tahojen tietoisuuteen. Suomalaiskauppiat kiinnittivät huomiota venäläiskauppioiden lukumäärän kasvuun jo vuoden 1809 aikana. Porvarissädyn edustajat nostivat laittoman kaupankäynnin ja ulkopuolisten kilpailun esille Porvoon valtiopäivillä eli jo ennen Haminan rauhansopimuksen allekirjoitusta. Sädyn edustajat korostivat tulokkaiden loukkaavan säätynsä erioikeuksia ja pyysivät hallitsijaa suojelemaan asemaansa ja elinkeinonharjoitustaan.³⁷

Venäläiskauppioiden toiminta Uuden Suomen kaupungeissa nousi esille myös hallituskonseljin, kenraalikuvernöörin ja hallitsijan kirjeenvaihdossa. Viranomaiset aktivoituivat tarkastelemaan venäläistaustaisten kauppioiden oikeuksia ja velvollisuuksia vuoden 1809 lopulla: mm. kenraalikuvernööri Barclay de Tolly lähestyi senaattia asiasta joulukuussa 1809. Hallituskonseljin talousosasto käsitteli venäläiskauppioiden tilannetta seuraavan vuoden alussa ja päätti, että maaliskuun 1810 loppuun mennessä ilman lupia toimivien kauppioiden pitäisi käytännössä lopettaa liiketoimintansa tai hakea –

³⁵ Esimerkkinä tästä on kauppias M. Saitzoffin tapaus ks. Paloheimo 2012, 130.

³⁶ Halén 2004, 4. Ks. myös KA, STO AD 623/114 1810.

³⁷ BP 1809, 221–222 (anomus sotajoukkoja seuraavien sotakauppioiden (marketenttien) määrän rajoittamisesta).

tavanomaisessa järjestyksessä – porvarisoikeudet kauppatoiminnan jatkamista varten.³⁸ Annetujen ohjeiden mukaan varuskunnat saivat pitää tietyn määrän kauppiaita, jotka eivät kuitenkaan saaneet palvella varuskunnan ulkopuolisia asiakkaita. Päätöksestä tiedotettiin maaherroille kirjeitse, mutta käytännössä marketenttien toimintaan puututtiin vaihtelevasti eri kaupungeissa.³⁹ Esimerkiksi Turussa tilanteen muuttuminen vei aikaa, minkä takia kauppiaat valittivat huhtikuun lopulla senaatille kaupungissa toimivista sotaväenkauppiaista. Selkeästi tilanne koettiin haasteelliseksi, sillä valittajien joukko koostui kaupungin merkittävimmistä taloudellisista toimijoista.⁴⁰

Hallitsijalle osoitettujen anomusten ja valitusten perustella venäläislähtöisten kauppiaiden asema ja oikeudet aiheuttivat huolta ja epäselvyyksiä pitkälle 1810-luvun loppupuolelle asti. Epävarmuus tulokkaiden oikeuksista ja velvollisuuksista aiheuttivat jännitteitä ja ristiriitoja useissa kaupungeissa, mikä näkyi hallinnon eri tasoille osoitetuissa anomus- ja valituskirjelmissä.⁴¹ Ongelmaksi koettiin muun muassa se, että jo sodan aikana tulleet venäläiset marketentit jatkoivat kauppatoimintaa kaupungeissa, mutta eivät hankkineet asiantuntevia lupia ja/tai maksaneet tarvittavia maksuja kaupunginhallinnolle.⁴² Eräs ongelmakohta oli se, että joillakin venäläiskauppiaille oli yhtä aikaa voimassa olevat kauppiaisoikeudet Venäjällä, mikä ei Ruotsin lain mukaan ollut sallittua.⁴³

Olojen alkaessa vakiintua sodan jälkeen varuskuntakauppiaiden toimintaa ryhdyttiin kontrolloimaan yksityiskohtaisesti. Valtiovalta julkaisi useita luetteloita, joissa määriteltiin mitä myyntiartikkeleita varuskuntien kauppiaat saivat pitää myynnissä. Luetteloita julkaistiin jo 1810-luvun alussa ja niitä täydennettiin myöhemminkin useita kertoja.⁴⁴ Luetteloiden julkaisemisen taustalla oli se, että varuskuntien asujaimisto saisi tarvitsemansa elintarvikkeet

³⁸ Digitaaliarkisto, Senaatin talousosaston yhteisistunnon pöytäkirja I, 1810–1810 (Ca:2), 24.1.1810.

³⁹ Esim. VMA, Kauppiasyhdistys ry:n arkisto Hha:2; Lehtonen 1936, 74–75; Nikula 1972, 137.

⁴⁰ KA, STO AD 232/171 1810. Myös muissakin kaupungeissa suomalaiskauppiaiden ja venäläistulokkaiden kaupalliset intressit olivat ristiriidassa heti Suomen sodan jälkeisinä vuosina (esim. Helsingin osalta KA, STO AD 669/95 1810 ja STO AD 623/114 1810; Kuopio STO AD 351/92 1810; Loviisa STO AD 495/88 1810 ja Vaasa KA, STO AD 545/154 1810 sekä tähän liittyen KA, STO AD 355/163 1810).

⁴¹ Venäläiskauppiaiden toimintaan liittyvistä talousosastolle saapuneista anomus- ja valituskirjeistä ajalla 1810–1850 Paloheimo 2012, 123–127 (erityisesti taulukot 14 ja 15). Tilanne oli tältä osin analoginen kuin 1700-luvulla Vanhan Suomen kaupungeissa, jossa asemansa vakiinnuttaneilla kauppiaille oli vuosikymmenien ajan kiistoja venäläistaustaisten kauppiaiden ja marketenttien kanssa.

⁴² Lehtonen 1936, 74–75; Perälä 1970, 51–53; Halén 2004, 3–5; Paloheimo 2013.

⁴³ Samaan ongelmaan liittyi sekin, ettei Ruotsin yleisen lain mukaan ollut mahdollista olla yhtä aikaa porvari useammassa kuin yhdessä kaupungissa. Ruotzin waldacunnan laki. Hywäxi luettu ja wastian otettu Herrain päiwillä vuonna 1734 (1984), Cauppa Caari, III. Lucu, § 2 ja 3.

⁴⁴ Alkuperäisiä luetteloita tai niiden kopioita löytyy ylimpien hallintoviranomaisten arkistokokoelmien lisäksi eri arkistokokonaisuuksista, esim. VMA, Kauppiasyhdistys ry:n arkisto Hha:2. Viaporin osalta Halén 2004, 6–8.

ja muut kulutushyödykkeet suoraan varuskuntakauppailta.⁴⁵ Tämä oli asiakaskunnankin etu, mikäli matka lähimpään kaupunkiin oli hankala tai pitkä. Samalla valvottiin kaupankäyntiä ja varmistettiin, että varuskuntien kauppiat eivät loukkaisi kaupunkiporvariston privilegioita tai harjoittaisi laitonta kauppaa. Lisäksi pyrittiin kontrolloimaan sitä, että varuskunnissa ei tarjottu myyntiin salakuljetettuja tavaroita tai tuotteita, joiden tuonti tai myynti Suomen suuriruhtinaskunnassa oli kielletty.

Varuskuntakauppiat velvoitettiin hankkimaan tuonti- tai myyntirajoitusten alaiset tuotteet (esim. tietyt alkoholijuomat) suomalaiskaupunkien kauppiailta, joilla oli lupa tuoda maahan, valmistaa tai valmistuttaa näitä tuotteita. Määräys tietenkin hyödytti taloudellisesti kantaväestöön kuuluvia kauppiaita. Tämä oli yksi keskeinen syy vanhoihin privilegioihinsa takertuneiden kauppiaiden valitukseen: kauppiat halusivat itsekin osille varuskuntien tuomasta merkittävästä taloudellisesta hyödystä. Asiaa voi konkretisoida arvioimalla venäläisen, tavallisesti juuri kaupunkien liepeille sijoitettujen armeijan yksiköiden kokoa. Vuonna 1812 Suomeen oli sijoitettu noin 30 000 venäläistä sotilasta, mistä määrä putosi vuoteen 1815 noin kolmannekseen.⁴⁶ Viimeksi mainittuna vuonna Turussa oli noin 13 000 asukasta ja toiseksi suurimmassa kaupungissa Helsingissä vajaat 5 000. Yhteensä Suomen 28 kaupungissa asui vuonna 1815 noin 52 000 asukasta, joten tässäkin mielessä sotalaitoksen tuoma kulutuspotentiaali oli merkittävä.⁴⁷

Suomalaiskauppiaiden ja venäläistaustaisten tulokkaiden välistä vuorovaikutusta tarkastelemalla voidaan tehdä havaintoja myös yhteiskunnallisen normijärjestelmästä ja sen taloudelliselle toiminnalle asettamista rajoista tai rajoituksista. Porvarissääty, johon kauppiat kuuluivat, oli sääty-yhteiskunnan korporaatio, joka pystyi ruotsalaisen lainsäädännön nojalla rajaamaan ei-toivotut henkilöt oman ryhmänsä ulkopuolelle. Kilpailtaessa samoista markkinoista ja asiakaskunnasta uusien tulokkaiden sulkeminen ulos oli luonnollisestikin asemansa vakiinnuttaneiden toimijoiden etu. Kauppiaiden kielteinen suhtautuminen porvarisoikeuksia hakeneisiin venäläisiin tulokkaisiin heijastuu eri kaupunkien maistraateille ja hallitsijalle eli käytännössä hallituskonselji/senaatille jätetyissä anomus- ja valituskirjeissä, joissa joko puolustettiin kauppiaskunnan privilegioita tai vastustettiin porvarisoikeuksien

⁴⁵ Tietävästi venäläinen sotilashenkilöstö hyödynsikin näitä palveluja laajasti, ks. esim. Kuusanmäki 1988, 124.

⁴⁶ Kuusanmäen (1988, 109–111) mukaan venäläisten määrä oli enimmillään maaliskuussa 1809, jolloin joukkojen vahvuus oli noin 55 000 miestä. Määrä laski sitemmin nopeasti noin 12 000 sotilaaseen, millä tasolla pysyttiin Krimin sotaan saakka. Tällöin tapahtui hetkellinen nousu noin 45–50 000 mieheen.

⁴⁷ Vuoden 1808 marraskuussa tapahtuneesta tulipalosta selvinneessä Helsingissä asui hieman yli 3 000 asukasta ja sinne oli sijoitettu noin 2 000 venäläistä sotilasta. STV 1927, 9; Luntinen 1997; Bell & Hietala 2002, 20; Paaskoski 2008, 56.

myöntämistä venäläisille kauppiaskandidaateille.⁴⁸ Etenkin talousosaston käsittelemät valituskirjelmät kertovat millä tavoilla ja miksi tulokkaita vastustettiin. Uusien tulokkaiden kaupunkiin saapuminen pyrittiin estämään pääasiassa vaatimalla lain kirjaimen noudattamista: ensisijaisesti vedottiin joko vanhoihin privilegioihin tai tulokkaiden kauppiaille riittämättömiin tietoihin ja taitoihin. Niin ikään riittävimmissä tapauksissa saatettiin esille nostaa vastapuolen henkilökohtaiset ominaisuudet tai yleinen soveltumattomuus alalle.⁴⁹ Puolustautuminen tällaisia syytöksiä vastaan saattoi olla erityisen haasteellista ja johti toisinaan molemmin puoliseen syyttelyyn.⁵⁰ Toisaalta myös suomalaistaustaisten hakijoiden oli vaikea saada kauppiasoikeuksia ilman tukea tai sosiaalisia verkostoja. Erityisesti kauppiaan uran aloittaminen uudessa kaupungissa saattoi kohdata ankaraa vastustusta taustasta, kauppiaskokemuksesta tai varallisuudesta riippumatta.⁵¹

Päätäntö

Raja-alueet (*borderlands*) ovat perinteisesti olleet vuorovaikutus- ja kontaktialueita, joissa kaksi (tai useampia) kulttuuria kohtaavat ja joissa taloudellisella vaihdannalla on tärkeä rooli. Taloudellisesta näkökulmasta katsottuna erityisesti rauhanomainen vuorovaikutus on ollut edellytys taloudellisen yhteistyön onnistumiselle ja jatkumiselle raja-alueilla.⁵² Rajojen yli tapahtuvaa vuorovaikutusta ja liikkuvuutta koskevissa tutkimuksissa on todettu vertailevan tutkimuksen tarve, sillä kokonaiskuvan hahmottaminen edellyttää (valtion)rajan molempien puolien tarkastelua yhtäaikaaisesti.

Artikkelissa tarkastellut sotaväenkauppiat ovat esimerkki vuorovaikutuksesta sekä ihmisten ja tavaroiden liikkuvuudesta (valtion)rajojen yli varhaismodernilla ajalla. Näkökulmasta riippuen valtiollinen raja näyttäytyi heille joko taloudellista toimintaa rajoittavana esteenä tai vastaavasti porttina uusiin liiketoimintamahdollisuuksiin. Venäläiskauppiaiden kohdalla rajan tai rajojen olemassaolo konkretisoituu kahdella tapaa: toisaalta kyse on fyysisestä (valtion)rajan ylittämisestä ja toisaalta aivan toisenlaisista, yhteiskunnan sisäisistä rajoista tai rajoitteista. Sääty-yhteiskunnan sosiaaliset rajat olivat vaikeasti ylitettävä 1800-luvun alussa,

⁴⁸ Digitaaliarkisto, Senaatin talousosasto, anomus- ja valitusdiarit (STO AD), vuodet 1810, 1815 ja 1820. Tarkemmin venäläiskauppiaisiin liittyvistä anomus- ja valitusasioista ks. Paloheimo 2012, 123–139.

⁴⁹ Paloheimo 2012, 135–137. Vastaavista Haminan ja Lappeenrannan porvareiden argumenteista 1700-luvulla Rähkä 2012.

⁵⁰ Esim. KA STO AD 7/115 1814; Digitaaliarkisto, Senaatin talousosaston yhteisistunnon pöytäkirjat, II 1814–1814 (Ca:11), 1.9.1814; KA, STO AD 22/89 1825. Jälkimmäisestä tarkemmin Paloheimo 2012, 135–137.

⁵¹ Keskinen 2012, 71. Vastaavia tapauksia on kuvattu myös useissa paikallishistorioissa.

⁵² Esim. Bartov & Weitz 2013, 4.

minkä lisäksi etninen alkuperä, kieli, uskonto, sukupuoli asettivat tiettyjä rajoituksia yksilöiden yhteiskunnallisella, taloudellisella ja sosiaalisella toiminnalla ja toimintamahdollisuuksille. Nykytutkimusta mukaillen voidaan todeta, että tutkimusajanjaksoillamme rajat olivat jo diffuusioituneet: fyysisen (valtion)rajan ylittämisen sijaan haasteellisinta oli pääsy vastaanottavan yhteiskunnan tai yhteisön jäseneksi. Taloudellisessa toiminnassa tämä näkyi konkreettisimmillaan siinä, että paikallistasolla voitiin määritellä, kuka pääsi porvarissäädyn jäseneksi ja kuka jätettiin yhteisön ulkopuolelle. Sotaväenkauppiat toimivat sotilas- ja siviiliyhteisön välisellä rajapinnalla, mikä käytännössä tarkoitti, että heidän toimintaansa sääntelivät – tai aina yrittivät säännellä – molempien osapuolien viranomaiset.

Arkistolähteet

Arkistolaitos, Digitaaliarkisto

Senaatin talousosasto, anomus- ja valitusdiarit, 1810, 1815 ja 1820.

Senaatin talousosasto, pöytäkirjat (STO PTK), valitut pöytäkirjat

Kansallisarkisto (KA)

Senaatin talousosasto, anomus- ja valitusaktit (STO AD), valitut tapaukset

Vaasan maakunta-arkisto (VMA)

Vaasan kauppiasyhdistys ry:n arkisto, Hha:2 (Saapuneet päätökset, maistraatin ja raastuvanoikeuden pöytäkirjan otteet ja muut)

Internet-lähteet

Suomen talouselämän vaikuttajat -tietokanta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran verkkojulkaisu osoitteessa <<http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/>>

Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1927. <<http://www.doria.fi/handle/10024/69257>>

Svenska Akademiens ordbok (SAOB). <<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>>

Zedler, Johann Heinrich 1731–1754. Grosses vollständiges Universal-Lexikon aller Wissenschaften und Künste. <<http://www.zedler-lexikon.de/>>

Painetut lähteet

BP 1809. Välloflige Borgare Ståndets protokoller vid landtdagen i Borgå år 1809. Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet i Finland IV. Helsingfors 1886.

Ruotzin waldacunnan laki. Hywäxi luettu ja watan otettu Herrain päiwillä vuonna 1734 (1984, näköispainos). Porvoo: WSOY.

Kirjallisuus

Bartov, Omer & Weitz, Eric D. 2013. Introduction. Coexistence and violence in the German, Habsburg, Russian, and Ottoman borderlands. Teoksessa: Omer Bartov ja Eric D. Weitz (toim.). *Shatterzone of empires: coexistence and violence in the German, Habsburg, Russian, and Ottoman borderlands*. Indiana University Press, Bloomington.

Bauböck, Rainer & Thomas Faist (toim.) 2010. *Diaspora and Transnationalism. Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam University Press, Amsterdam.

Baud, Michiel & van Schendel, Willem 1997. Toward a Comparative History of Borderlands. *Journal of World History*, 8:2, 211–242.

Bell, Marjatta & Hietala, Marjatta 2002. Helsinki: the innovative city. Historical perspectives. Finnish Literature Society, Helsinki.

Einonen, Piia 2013. Myyttinen Viipuri ja monikielinen todellisuus. Etnisen alkuperän ja kielen merkitys 1800-luvun alun kaupunkiympäristössä. *Historiallinen Aikakauskirja*, 111:1, 3–16.

Einonen, Piia 2015. Kotikoivulta maailmalle eli mitä matka-arkun asiakirjat kertovat sukututkijalle 1800-luvun alkupuolesta? Keski-Suomen sukututkijat: Keski-Suomen sukututkijat ry:n jäsenlehti, 2015 (1), 5–13.

Engman, Max 1995. *Förvaltningen och utvandringen till Ryssland 1809–1917*. Tryckericentralen, Helsingfors.

Engman, Max 2009. Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen. WSOY, Helsinki.

Eerikäinen, Liisa (toim.) 2006. *Viaporista Suomenlinnaksi*. Multikustannus, [Helsinki].

Granqvist, Juha-Matti 2015. The Businessmen of Sveaborg: Civil-Military Interaction in an Atypical Eighteenth Century Nordic Military Town. *Sjuttonhundredatal – Nordic Yearbook of Eighteenth-Century Studies*, 12, 73–94.

Hacker, Barton C. 1981. Women and Military Institutions in Early Modern Europe: A Reconnaissance. *Signs*, Vol. 6, No. 4, 643–671.

Halén, Harry 2004: Viaporin marketentteja ja muita kauppiaita 1808–1918. Unholan aitta, 19. Yliopistopaino, Helsinki.

Heikkinen, Sakari 1994. Suomeen ja maailmalle. Tullilaitoksen historia. Tullilaitos, Helsinki.

Heikkinen, Sakari 2009. Sinebrychoffit – sukuyrityksen historiaa keisariajan Suomessa. Teoksessa: Mäkelä-Alitalo, Anneli, Heikkinen, Sakari ja Keltanen, Minerva (toim.). *Sinebrychoffit*. Sinebrychoffin taidemuseon julkaisuja. SKS, Helsinki.

Heininen, Simo & Heikkilä, Markku 1996. Suomen kirkkohistoria. Edita, Helsinki.

Hohrath, Daniel 2010. Soldiers and Mercenaries, Protagonists Transcultural Wars in the Modern Ages. Teoksessa: Kortum, Hans-Henning (toim.). *Transcultural wars from the Middle Ages to the 21st century*. Akad.-Verl., Berlin, 249–260.

Huotari, Voitto 1975. Ortodoksin ja luterilaisen avioliitto. Tutkimus uskonto- ja perhetekijöiden vuorovaikutuksesta seka-avioliitoissa Ilomantsissa, Pohjois-Savossa ja Helsingissä. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja, 97. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Hårdstedt, Martin 2002. Om krigets förutsättningar: den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–09. Umeå universitet, Umeå.

Hårdstedt, Martin 2006. Finska kriget 1808–1809. Prisma, Stockholm.

Joustela, Kauko E. 1963. Suomen Venäjän-kauppa autonomian ajan alkupuoliskolla vv. 1809–1865. Historiallisia Tutkimuksia LXII. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Jussila, Osmo 2004. Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917. WSOY, Helsinki.

Jääskeläinen, Jussi 2011. Paikallisyhteisö resurssina ja tuhojen kohteena. Venäjän armeijan logististen ratkaisujen seuraukset Suomen sodassa 1808–1809. Turku.

Kahan, Arcadius 1985. The Plow, the Hammer and the Knout. An Economic History of Eighteenth-Century Russia. The University of Chicago Press, Chicago.

Karonen, Petri 2010. The Peace Treaty of Hamina and its Aftermath in Sweden and in Finland. *Sjuttonhundratal – Nordic Yearbook of Eighteenth-Century Studies*, 7, 168–183.

Karonen, Petri 2013a. Jaetun alueen talouselämä. Teoksessa: Kaukiainen, Yrjö, Marjomaa, Risto ja Nurmiainen, Jouko (toim.). *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia 4. osa. Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö*. Karjalan Kirjapaino, Keuruu, 68–107.

Karonen, Petri 2013b. Viipurin läänin talouselämä hattujen sodasta 1780-luvulle. Teoksessa: Kaukiainen, Yrjö, Marjomaa, Risto ja Nurmiainen, Jouko (toim.). *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia 4. osa. Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö*. Karjalan Kirjapaino, Keuruu, 246–266.

Karonen, Petri 2013c. Talouselämä 1780-luvun jälkipuoliskolta Vanhan Suomen ajan loppuun. Teoksessa: Kaukiainen, Yrjö, Marjomaa, Risto ja Nurmiainen, Jouko (toim.). *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia 4. osa. Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö*. Karjalan Kirjapaino, Keuruu, 394–415.

Karonen, Petri 2015. State Authorities and Economic Actors in the Border District of Sweden and Russia, C. 1700–1810 = L'État et les acteurs économiques dans la zone frontrière entre la Suède et la Russie (1700–1810). *Revue d'histoire Nordique*, 19, 77–101.

Katajala, Kimmo 2012. Drawing borders or dividing lands? The peace treaty of 1323 between Sweden and Novgorod in a European context. *Scandinavian Journal of History*, 37:1, 23–48.

Kauppi, Ulla-Riitta 1993. Kymenlaakson linnoitustyöt taloudellisena vaikuttajana 1700–1800-lukujen taitteessa. Teoksessa: Lappalainen, Jussi T. (toim.). *Kasarmin aidan kahden puolen. Kaksisataa vuotta suomalaista varuskuntayhteisöä*. Historiallinen Arkisto 101. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Keskinen, Jarkko 2012. Oma ja yhteinen etu. Kauppiain keskinäinen kilpailu ja yhteistyö Porin paikallisyhteisössä 1765–1845. Turun yliopiston julkaisuja C 345. Turun yliopisto, Turku.

Kuusanmäki, Jussi 1988: Den finska garnisonsstaden 1809–1917. Några aspekter. Teoksessa Artéus, Gunnar & Selén, Kari (toim.), *Den nordiska garnisonsstaden*. Historiallinen Arkisto 92. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Lappalainen, Jussi T. 1993. Suomalainen varuskuntayhteisö – taustaa ja ongelmia. Teoksessa: Lappalainen, Jussi T. (toim.). *Kasarmin aidan kahden puolen. Kaksisataa vuotta suomalaista varuskuntayhteisöä*. Historiallinen Arkisto 101. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Leitzinger, Antero 2008. Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972. East-West Books, Helsinki.

Lindeqvist, K. O. 1930. Hämeenlinnan kaupungin historia, 3. Hämeenlinnan kaupungin historia vuosina 1809–1875. Hämeenlinnan kaupunki, Hämeenlinna.

Lindström, Gunnar 1905. Suomen kaupasta Aleksanteri I:sen aikana. I. Järjestäytymisvuodet 1808–1812. Helsinki.

Luntinen, Pertti 1997. The imperial Russian army and navy in Finland 1808–1918. *Studia Historica* 56. Finnish Historical Society, Helsinki.

Nikula, Oscar 1972. Turun kaupungin historia 1721–1809. Toinen nide. Turun kaupunki, Turku.

Newman, David 2006. Borders and Bordering. Towards an Interdisciplinary Dialogue. *European Journal of Social Theory*, 9:2, 171–186.

Nordenstreng, Sigurd 1910. Haminan kaupungin historia 2: Venäjän valtaan yhtymisen aika (1742–1811). Haminan kaupunki, Hamina.

Osmonsalo, Erkki K. 1932. Suomen rajapolitiikka Venäjän vallan aikana. I. Ruotsin-vastaista rajaa koskevat kysymykset 1809–1824. *HTutk* 17: 1. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Paasi, Anssi 2011. "A Border theory": an unattainable dream or a realistic aim for border scholars. Teoksessa: Wastl-Walter, Doris (toim.). *The Ashgate research companion to border studies*. Ashgate, Surrey, 11–31.

Paaskoski, Jyrki 2008. Venäjän keisarikunta ja Suomen suuriruhtinaskunnan synty 1808–1820. Teoksessa: Hakala, Pertti (toim.). *Venäjän keisarikunta ja Suomen suuriruhtinaskunnan synty 1808–1820*. Kansallisarkisto, Helsinki.

Paloheimo, Maare 2012. Business life in pursuit of economic and political advantages in early-nineteenth-century Finland. *Jyväskylä studies in humanities* 195. University of Jyväskylä, Jyväskylä.

Paloheimo, Maare 2013. Venäläistaustaiset kauppiat suomalaiskaupungeissa 1800-luvun alussa. *Genos*, 84:4, 194–206.

Paloheimo, Maare 2014. The Emergence and assimilation of Russian-born businessmen in early nineteenth century Finland. Julkaisematon konferenssipaperi, IRTG Baltic Borderlands: Shifting Boundaries of Mind and Culture in the Borderlands of the Baltic Sea Region – vuosikonferenssi, Uumaja, Ruotsi 20.10. –21.10.2014.

Perälä, Seppo 1970. Helsingin venäläissyntyinen kauppiaskunta vuosina 1809–79. Teoksessa: Åström, Sven-Erik et al. (toim.). *Entisaikain Helsinki VIII*. Helsinki Seura – Helsingfors Samfundet, Helsinki.

Polvinen, Tuomo 1984. Valtakunta ja rajamaa. N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904. WSOY: Juva.

Redlich, Fritz 1954. Der Marketender. *Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte*, 41: 227–52.

Rieber, Alfred J. 1982. Merchants and Entrepreneurs in Imperial Russia. University of North Carolina Press, Chapel Hill.

Ruuth, J. W. 1908. Viipurin kaupungin historia I–II. Viipurin kaupunki, Viipuri.

Räihä, Antti 2012. Jatkuvuus ja muutosten hallinta. Lappeenranta ja Hamina Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa 1720–1760-luvuilla. *Jyväskylä studies in humanities* 183. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Räihä, Antti 2015. Venäläiset kauppiat, uusi kaupunkijärjestys ja kaupankäynti Vanhassa Suomessa. *Genos* 86:4, 223–235.

Rumford, Chris 2006. Introduction. Theorizing Borders. *European Journal of Social Theory*, 9:2, 154–169.

Seaman, Louis Livingston 1903. Why the Army Canteen Should Be Restored. *The North American Review*, Vol. 176, No. 554, 80–91.

Tagliacozzo, Eric 2015. Jagged Landscapes: Conceptualizing Borders and Boundaries in the History of Human Societies. *Journal of Borderlands Studies*, 1–20.

Talka, Anu 2005. Elinkeinoelämä. Teoksessa: Talka, Anu ja Puntanen, Pia (toim.). *Linnoitus ja kaupunki. Lappeenrannan historia 1812–1917*. Lappeenrannan kaupunki, Lappeenranta.

Tapson, Alfred J. 1957. The Sutler and the Soldier. *Military Affairs*, Vol. 21, No. 4, 175–181.

Tommila, Päiviö 2008. Suomen autonomian synty 1808–1819. Edita, Helsinki.

Torpey, John 2000. The invention of the passport. Surveillance, citizenship and the state. Cambridge University Press, Cambridge.

Ulianova, Galina 2009. Female entrepreneurs in Nineteenth-Century Russia. Pickering and Chatto, London.

Vertovec, Steven 2009. Transnationalism. Routledge, London.

Wesley, Edgar Bruce 1939. Life at a Frontier Post: Fort Atkinson, 1823 – 1826. *The Journal of the American Military Institute*, Vol. 3, No. 4, 202–209.

Yrjänä, Jouni 2009. Metsäpirulainen. Liikemies Erik Johan Längman (1799–1863) talousjärjestelmän murroksessa. Helsinki.